

Η Σύρος, η Τήνος και η Μύκονος κατά την Επανάσταση του 1821 μέσα από τον *Λουκή Λάρα* του Δημητρίου Βικέλα

Χαράλαμπος Α. Κωνσταντέλλιας

Συντονιστής Ε.Ε. Φιλολόγων

1^ο ΠΕ.Κ.Ε.Σ. Νοτίου Αιγαίου

Με την εισήγησή μου θα προσπαθήσω να αναδείξω τη σύνδεση της μυθιστορίας με την ιστορία, με την πραγματικότητα, και να εξετάσω πώς ο γεωγραφικός χώρος, τα τρία νησιά, στην προκειμένη περίπτωση (Σύρος, Τήνος, Μύκονος), αλλά κυρίως οι συνθήκες, που επικρατούν σ' αυτόν, τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του, μπορούν να επηρεάζουν τη δράση των προσώπων στο αφηγηματικό έργο αλλά και στην πραγματική ζωή.

Το κύριο ερώτημα που θα απαντηθεί με την εισήγησή μου είναι: Πώς εμφανίζονται τα τρία νησιά στο έργο του Βικέλα και πώς αυτά επηρέασαν την ζωή του ήρωά του, του Λουκή Λάρα, και μάλιστα κατά τη διάρκεια της Επανάστασης του 1821;

Κοντά σ' αυτό θα φωτιστούν και κάποιες πλευρές του έργου του Βικέλα και θα φανεί γιατί επέλεξε τον *Λουκή Λάρα*; Ποια είναι, δηλαδή, η σχέση του με τις Κυκλάδες και την Επανάσταση. Δευτερευόντως θα αναδειχθεί και η σχέση του αφηγηματικού έργου του Βικέλα με την ιστορία του πραγματικού προσώπου, του Λουκά Ζίφου (ή Τζίφου).¹

Το έργο του Δημητρίου Βικέλα *Λουκής Λάρας* αναφέρεται σε ένα πρόσωπο υπαρκτό μεν αλλά με μυθιστορηματικό προσωπίδιο, που ζει σε μια δραματική ιστορική περίοδο, στα χρόνια της Ελληνικής Επανάστασης του 1821, και κινείται για λίγο στη Σμύρνη, για ένα χρονικό διάστημα στη Χίο και για περισσότερο στις Κυκλάδες. Η διαμονή του στις Κυκλάδες υπολογίζεται σε τουλάχιστον έξι χρόνια στο έργο του Βικέλα και εννέα και μισό περίπου στην πραγματική ιστορία.

Στηρίζεται μάλιστα σε κείμενο που έγραψε το πραγματικό πρόσωπο, ο

¹ Τα αποσπάσματα που παρατίθενται είτε στο κείμενο είτε στις υποσημειώσεις αντλούνται από την έκδοση: Δημήτριος Βικέλας, *Λουκής Λάρας*. Επιμ. Μαριάννα Δήτσα, Ερμής, Αθήνα 1991, Στην έκδοση αυτή δημοσιεύεται αυτούσιο (με ανατύπωση) το κείμενο της τέταρτης, εικονογραφημένης από τον Θεόδωρο Ράλλη, έκδοσης του 1892. Δημοσιεύεται επίσης το κείμενο του χειρογράφου του Λουκά Ζίφου (ή Τζίφου), όπως παραδόθηκε στον Δ. Βικέλα από τα παιδιά του (σσ. α' -κα') [στο εξής: *Λουκής Λάρας*]. – Γίνεται παράλληλα παραπομπή και στα αντίστοιχα χωρία από την έκδοση των *Άπαντων* του Δ. Βικέλα που πραγματοποίησε ο Σύλλογος προς διάδοσιν Ωφελίμων Βιβλίων: Δημητρίου Βικέλα, *Άπαντα*, τόμ. Α' -Η'. Επιμέλεια: Άλκης Αγγέλου, ΣΩΒ, Αθήνα 1997 [στο εξής: Βικέλας, *Άπαντα*].

Λουκάς Ζίφος ή Τζίφος, έμπορος στο Λονδίνο, κατά προτροπή τού Βικέλα, προκειμένου να μείνει για τα εγγόνια του. Το χειρόγραφο του Ζίφου δόθηκε στον Βικέλα μετά τον θάνατο του συγγραφέα του από τα παιδιά του. Τι είναι αυτό που συγκίνησε τον Βικέλα; Θα το λμούσα να πω η παράλληλη, κατά κάποιο τρόπο, πορεία τους ή και αυτή. Και ο Βικέλας, όπως και ο Ζίφος, περιπλανήθηκε στα πρώτα χρόνια της ζωής του: από τη Σύρο στην Κωνσταντινούπολη, στο Ναύπλιο, στην Οδησό, στη Σύρο, πάλι στην Κωνσταντινούπολη και από εκεί στο Λονδίνο. Εκεί εργάστηκε και διέπρεψε ως έμπορος, έστω «ατελής», όπως λέει ο ίδιος για τον εαυτό του.²

Η πλοκή τού αφηγήματος δεν είναι ιδιαίτερα σύνθετη. Είναι, άλλωστε, σχεδόν γραμμική αφήγηση γεγονότων μιας ορισμένης χρονικής περιόδου της ζωής του πρωταγωνιστή του (και του πραγματικού προσώπου).

Ο Λουκάς Λάρας εργάζεται στο εμπορικό κατάστημα του πατέρα του στη Σμύρνη, όταν ξεσπάει η Επανάσταση στις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες. Ο ρυθμός τής κανονικής ζωής διασπάται με τα νέα περί σφαγών στην Κωνσταντινούπολη και, από τον φόβο των Τούρκων, πατέρας και γιος φεύγουν κρυφά από τη Σμύρνη και επιστρέφουν στην πατρίδα τους, τη Χίο. Στην αρχή της Καταστροφής της Χίου όλη η οικογένεια φεύγει και εγκαθίσταται στις Κυκλάδες, στη Μύκονο αρχικά, στην Τήνο στη συνέχεια και τελικά στη Σύρο.³ Η προσπάθειά του να βρει θέση γραμματικού στην κυβέρνηση, που έχει έδρα το Άργος, δεν ευοδώνεται. Ο Λουκάς άλλωστε είναι γεννημένος για το εμπόριο. Στις Σπέτσες μάλιστα, όπου εγκαθίσταται για λίγο χρόνο η οικογένεια, πεθαίνει και ο πατέρας. Η οικογένεια επιστρέφει στις Κυκλάδες και συγκεκριμένα στην Τήνο. Εκεί ο Λουκάς αναπτύσσει εμπορική δραστηριότητα με επιτυχία. Όταν τα πράγματα έχουν ηρεμήσει στη Χίο, έναν περίπου χρόνο μετά τη φυγή τους, επιστρέφει, για να αναζητήσει ασημικά τα οποία είχε θάψει με τον πατέρα του στον κήπο του πύργου τους. Στο έργο του Βικέλα, λοιπόν, τα βρίσκει και με αυτά εξαγοράζει τη Δέσποινα, που είναι η κόρη μακρινού εξαδέλφου της μητέρας του και βρίσκεται στο χαρέμι τού Τούρκου αγά, που έχει καταλάβει τον Πύργο της οικογένειας. Στην αφήγηση του πραγματικού προσώπου, ωστόσο, δεν βρίσκει τα ασημικά και επιστρέφει άπραγος στην Τήνο. Από την Τήνο μετεγκαθίσταται στη Σύρο και μετά από λίγα χρόνια, αφού έχει αποκαταστήσει τις αδελφές του (τις έχει παντρέψει, δηλαδή, και μάλιστα με προίκα, όπως τονίζει εμφατικά), νυμφεύεται και ο ίδιος την καλή του Δέσποινα και φεύγει για το Λονδίνο, όπου και διαπρέπει ως έμπορος.

² Βικέλας, «Η ζωή μου», *Άπαντα*, τόμ. Α', σελ. 103. Γράφει συγκεκριμένα ο ίδιος ο Βικέλας: *Δέν έσκεπτόμην ότι διά νά έπιτύχη τις είς οιονδήποτε στάδιον, πρέπει νά άφοσιωθώ είς αυτό άποκλειστικώς· ότι καταγινόμενος έκ παραλλήλου είς τò εμπόριον και είς τὰ γράμματα, θα έγινόμεν και έμπορος άτελής και άτελής λόγιος.*

³ Για τα γεγονότα στη Χίο στις αρχές του 1822 και την καταστροφή της βλ. *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμ. ΙΒ', Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1975, σσ. 244-246.

Στο κείμενο του Λουκά Ζίφου δεν υπάρχει Δέσποινα στη Χίο. Η Δέσποινα έρχεται από την Τεργέστη στη Σύρο, προκειμένου να πραγματοποιηθεί ο γάμος.

Ο Βικέλας δεν επιλέγει ούτε τον πρωταγωνιστή του ούτε το σκηνικό τού έργου του. Ούτε όμως και τον χρόνο. Αυτά είναι δεδομένα από το χειρόγραφο του Ζίφου, του πραγματικού προσώπου. Ο συγγραφέας σέβεται τον κορμό της αφήγησης του Ζίφου αλλά κάνει και τις δικές του παρεμβάσεις, προσθήκες, αλλαγές, αφαιρέσεις, βάζει τελικά τη δική του σφραγίδα, ώστε να συνθέσει ένα έργο μυθοπλασίας και να του δώσει έναν πιο δραματικό χαρακτήρα. Μια ακόμα σημαντική διαφορά, που είναι επινόηση του Βικέλα, είναι ο βιασμός της υπηρέτριας της οικογένειας στη Χίο από Τούρκους, λίγο πριν την αναχώρηση, και ο αυτόβουλος πνιγμός της κατά το ταξίδι προς τα Ψαρά και τελικά τις Κυκλάδες.

Ο Βικέλας γράφει τον Λουκή Λάρα, αρκετές δεκαετίες μετά την Ελληνική Επανάσταση, το 1878-1879, σε μια εποχή κατά την οποία δεν απουσιάζει μεν η ανάγκη για ηρωικά κατορθώματα στο πεδίο της μάχης (είναι ανοιχτό ακόμα το μέτωπο της Κρήτης με τις συνεχείς επαναστάσεις, 1866, 1878, 1889, 1897), υπάρχει, ωστόσο, ήδη ένα νεοελληνικό κράτος με τα όρια της εποχής εκείνης, το οποίο προσπαθεί να ορθοποδήσει, να αναπτυχθεί οικονομικά ακολουθώντας διάφορες πολιτικές. Ο Βικέλας πιστεύει στην πορεία που ακολουθεί ο φίλος του Χαρίλαος Τρικούπης για οικονομική ανάπτυξη. Πορείες ανάλογες; Λουκή Λάρα και Νεοελληνικού κράτους; Ίσως. Παίζει κάποιον ρόλο η εποχή για την αποδοχή (όχι καθολική πάντως)⁴ και την απήχηση που είχε ο *Λουκής Λάρας*; Πιθανότατα. Είναι μια εποχή κατά την οποία το ελληνικό κράτος προσπαθεί να ακολουθήσει την πρόοδο των ευρωπαϊκών κρατών.

Είναι χαρακτηριστικό, πάντως, ως προς την αποδοχή που γνώρισε το έργο του Βικέλα, ότι μεταφράστηκε (μέχρι το 1913, πέντε χρόνια μετά τον θάνατό του) σε δεκατρείς γλώσσες και γνώρισε στο εξωτερικό δεκαέξι αυτοτελείς εκδόσεις και τρεις δημοσιεύσεις σε περιοδικά, καθώς έχουμε μεταφράσεις σε μία γλώσσα από διαφορετικούς μεταφραστές ή δεύτερη έκδοση (στις Η.Π.Α.) της ίδιας μετάφρασης με αυτήν της έκδοσης στη Μεγάλη Βρετανία.

Εκτός αυτού, χρησιμοποιήθηκε ως εγχειρίδιο για τη διδασκαλία της

⁴ Ο ίδιος ο γαμπρός του, Αριστείδης Οικονόμος, σύζυγος της αδελφής του, αν και ομολογεί ότι διάβασε με ευχαρίστηση και «ἀπνευστί» το έργο, διατυπώνει –με λεπτότητα, είναι αλήθεια– τις αντιρρήσεις του για την εισαγωγή του ως διδακτικού αναγνώσματος στα ελληνικά σχολεία, λόγω του αντιηρωικού χαρακτήρα του Λουκή. Γράφει ο Οικονόμος στον Βικέλα στις 2 Αυγούστου 1880: *Χωρίς να εννοώ να επέμβω εις τα περί εισαγωγής του "Λουκή" ως διδακτικού αναγνώσματος, ομολογώ ότι θέλω τους ήρωας των παιδικών χρόνων όχι δειλούς ως τον Λουκήν, όχι σαρδελοπώλας, αλλά τους θέλω όπως οι αρχαίοι Έλληνες, να φονεύουν λέοντας, να ελευθερώνουν λαούς, να μεγαλουργούν. Εκείνο είναι το ιδανικόν εις το οποίον η νέα διάνοια και η νέα φαντασία πρέπει να οδηγείται. Στο ίδιο πνεύμα κινείται και ο πρώτος από τους δύο Γερμανούς μεταφραστές του Λουκή Λάρα, Wilhelm Wagner. Βλ. Αλεξάνδρου Άρ. Οικονόμου, *Τρεις άνθρωποι. Συμβολή εις την Ιστορίαν του Έλληνικού λαού (1780-1935)*. Τόμος Δεύτερος. Δημήτριος Μ. Βικέλας, ΣΩΒ, Αθήνα 2008, σσ. 258-261.*

Νέας Ελληνικής σε πανεπιστήμια και σχολές του εξωτερικού. Συγκεκριμένα αποτέλεσε αντικείμενο διδασκαλίας της Νεοελληνικής Γλώσσας στο πανεπιστήμιο της Βαρκελώνης από τον καθηγητή Antoni Rubio i Lluch, στην Ανώτερη Εμπορική Σχολή της Βενετίας από τον Κωνσταντίνο Τριανταφύλλη και στο Πανεπιστήμιο της Καλιφόρνιας (Η.Π.Α.) από τον καθηγητή Albin Putzker. Ένας άλλος καθηγητής από τις Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής, ο Hamilton Ford Allen, διερεύνησε τη δυνατότητα μίας ειδικής έκδοσης του *Λουκή Λάρα ή των Διηγημάτων* (με σημειώσεις και σχόλια) για χρήση σε σχολεία και κολλέγια, χωρίς τελικά να καταλήξει σε θετικό αποτέλεσμα.⁵ Στη Γαλλία, εξάλλου, έλαβε έγκριση από το Υπουργείο Δημοσίας Εκπαιδύσεως για την ένταξή του στον «Πίνακα των εγκεκριμένων βιβλίων διά βραβεία κατά τας εξετάσεις εις τα σχολεία και διά τας βιβλιοθήκας των».⁶

Ποιος είναι όμως ο Λουκής Λάρας; Είδαμε πιο πάνω συνοπτικά την περιπέτειά του και τη μετάβασή του από την ήσυχη ζωή της Σμύρνης, μέσω της πολύπαθης Χίου, στα νησιά των Κυκλάδων. Ο ίδιος παρουσιάζεται με ειλικρίνεια και παρρησία όχι μόνο σωματικώς αλλά και ψυχικώς. Είναι μικρόσωμος, γεγονός που, όπως ο ίδιος ομολογεί, δεν το ξεχνάει ποτέ και, όπως φαίνεται, τον σημαδεύει στη ζωή του και επηρεάζει και την ψυχοσύνθεσή του. Του στερεί τον ηρωικό χαρακτήρα που θα του έδινε πιθανόν ένα διαφορετικό ανάστημα, τέτοιο που αρμόζει, δηλαδή, στους γνωστούς ήρωες της Μυθολογίας και της Ιστορίας.⁷ Εκτός από το μεγάλο ανάστημα, λοιπόν, δεν διαθέτει και τη γενναιότητα για ηρωικά κατορθώματα: Αυτή άλλωστε είναι αποτέλεσμα απόγνωσης και απελπισίας, ισχυρίζεται. Είναι όμως οπλισμένος με άλλες αρετές, που του είναι χρήσιμες για την επαγγελματική αποκατάστασή του και γενικότερα για τον τρόπο ζωής του. Είναι η υπομονή και η ελπίδα.⁸

⁵ Βλ. Χαράλαμπος Α. Κωνσταντέλλιας, *Δημήτριος Βικέλας. Άτυπος πρεσβευτής τών εθνικών θεμάτων και τών ελληνικών γραμμάτων*. (Με βάση άγνωστες αρχειακές πηγές.) Διδακτορική Διατριβή. Σύλλογος πρὸς διάδοσιν Ὡφελίμων Βιβλίων (ΣΩΒ), Ἀθήναι 2018, σ. 128.

⁶ Βλ. Αλεξάνδρου Ἀρ. Οικονόμου, *Τρεῖς ἄνθρωποι. Συμβολὴ εἰς τὴν Ἱστορίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ (1780-1935)*. Τόμος Δεύτερος. Δημήτριος Μ. Βικέλας, ΣΩΒ, Ἀθήναι 2008, σ. 259.

⁷ Βλ. *Λουκής Λάρας*, σσ. 48-49 [= Βικέλας, Ἄπαντα, τόμ. Β', σσ. 334-335]: Ἀνάγκη νὰ ἐξομολογηθῶ, ἐν πάσῃ εἰλικρινείᾳ καὶ μετριοφροσύνῃ, πῶς καὶ διατί, οὔτε ψυχικῶς, οὔτε σωματικῶς, δὲν εἶχα τὰ προσόντα, ὅπως πράξω τότε ὅ,τι σήμερον ὑπὸ παρομοίας περιστάσεις ἤθελα ἀπαιτήσῃ νὰ πράξωσι τὰ τέκνα μου. [...]

Σωματικῶς, φίλε ἀναγνώστα, ἡ πικρὰ ἀλήθεια εἶναι ὅτι εἶμαι λίαν μικρός, καὶ οὐδέποτε κατάρθωσα, ἐνώπιον εἴτε ἀνδρῶν εἴτε γυναικῶν, νὰ λησμονήσω τὸ ταπεινὸν τοῦ ἀναστήματός μου ἐπειδὴ δ' ἐγὼ τὸ ἐνθυμούμαι, νομίζω πάντοτε ὅτι καὶ οἱ ἄλλοι τὸ παρατηροῦν. Τώρα εἰσέτι, καίτοι τιμώμενος ὑπὸ τῶν συμπολιτῶν μου, καίτοι συχνάκις κατέχων τὴν πρωτοκαθεδρίαν εἰς τὰς ὀμηγύρεις των, εἴτε χάριν ἀπλῶς τῆς προβεβηκυίας ἡλικίας μου, εἴτε ἔνεκα τῆς εὐμενοῦς πρὸς ἐμὲ διαθέσεώς των, ποτὲ δὲν δύναμαι νὰ περιστείλω τὴν δειλίαν, τὴν ὁποίαν γεννᾷ ἐν ἐμαυτῷ τῆς μικροσωμίας μου ἡ συναίσθησις.

⁸ Βλ. *Λουκής Λάρας*, σ. 8 [= Βικέλας, Ἄπαντα, τόμ. Β', σ. 306]: Ἐμὲ ὁ Θεὸς μ' ἐφύλαξεν ἀπὸ τὴν ἀπόγνωσιν, ἢ δὲ φύσις δὲν μὲ προητοίμασε διὰ τὴν ἀπελπισίαν τοῦ ἥρωισμοῦ. Ἀλλ' ὅμως ποτὲ δὲν μοῦ ἐξηντλήθη ἡ ὑπομονὴ καὶ ἡ ἐλπίς, καὶ πολλάκις ἐδόξασα ἐπὶ τούτῳ τὸ Ὑψιστον.

Και η επαγγελματική αποκατάστασή του φαίνεται πως είναι δεδομένη. Όχι μόνο λόγω της σωματικής του διάπλασης, αλλά και λόγω της οικογενειακής του παράδοσης. Και αυτή, καθώς και η γενικότερη αγωγή του, τον απομάκρυνε από τα πεδία των ηρωικών κατορθωμάτων και τον ωθούσε προς το πεδίο του εμπορίου. Είχε πάντως εδραία την πεποίθηση ότι κατευθυνόμενος προς το εμπόριο θα μπορούσε να φανεί χρήσιμος όχι μόνο στον εαυτό του και στην οικογένειά του αλλά και στην πατρίδα.⁹ Την οριστική απόφαση για την αφοσίωσή του στον κερδωό Ερμή τη λαμβάνει, όταν ακόμα είναι στο Άργος και αφού έχει ήδη συναντηθεί με τον Θεόδωρο Νέγρη, Αρχιγραμματέα της Επικρατείας και Μινίστρο των Εξωτερικών Υποθέσεων.¹⁰ Η αγριότητα των πολεμιστών και της στρατιωτικής ζωής δεν ήταν το στοιχείο του: «Δέν ἤμην πλασμένος διὰ βίον στρατοπέδων. Τὸ ἐμπόριον ἦτο ἡ κλίσις μου».¹¹

Έτσι ανάμεσα στην αβεβαιότητα μιας υπαλληλικής σταδιοδρομίας, έστω και στο περιβάλλον της επαναστατικής κυβέρνησης,¹² προτιμά την αβεβαιότητα του εμπορίου. Εκεί όμως ήταν η κλίση του και το μέλλον διαγραφόταν ευοίωνο. Το Ναύπλιο, όπως είναι γνωστό, παραδόθηκε στους Έλληνες από τους Τούρκους στις 3 Δεκεμβρίου 1822.¹³

Η πολιτική κατάσταση ή, ας πούμε, το διεθνές status quo των τριών νησιών (Σύρου, Τήνου, Μυκόνου), κατά τους αιώνες της Τουρκοκρατίας, είναι ήδη γνωστή, η χαλαρή, δηλαδή επικυριαρχία του Σουλτάνου και ταυτόχρονα η προστασία, ειδικά της Σύρου, από τη Γαλλία.¹⁴ Οπότε θα περιοριστώ σε όσα αναφέρονται στον Λουκή Λάρα ή και στο κείμενο του Ζίφου, αν και δεν έχουμε εδώ ουσιαστικές διαφορές.

Ανακαλύπτει λοιπόν κανείς μέσα στο κείμενο του Βικέλα στοιχεία σημαντικά για τα νησιά αυτά. Στοιχεία που αναφέρονται στην οικονομία, στην κοινωνία, στον χαρακτήρα των κατοίκων τους, ακόμα και στοιχεία εμπορικού δικαίου. Και, βέβαια, στοιχεία για τη γενικότερη κατάστασή τους κατά την Επανάσταση. Το ενδιαφέρον στην περίπτωση αυτή είναι ότι όλα αυτά τα στοιχεία δεν αποτελούν μυθιστορηματική επινόηση του συγγραφέα,

⁹ Βλ. *Λουκής Λάρας*, σ. 161 [= Βικέλας, *Άπαντα*, τόμ. Β', σ. 423]: *Αἱ οἰκογενειακαὶ παραδόσεις καὶ ἡ ὄλη μου ἀγωγή μ' ἐσχμημάτισαν ἔμπορον, καὶ συνησθανόμην ὅτι προορισμός μου ἦτο τὸ ἐμπόριον, ὅτι δι' αὐτοῦ καὶ μόνου ἡδυνάμην νὰ προοδεύσω ἀποκαθιστάμενος χρήσιμος εἰς ἐμὲ αὐτόν εἰς τὴν οἰκογένειαν καὶ εἰς τὴν πατρίδα.*

¹⁰ *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμ. ΙΒ', Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1975, σσ. 214-215.

¹¹ Βλ. *Λουκής Λάρας*, σ. 150 [= Βικέλας, *Άπαντα*, τόμ. Β', σ. 413].

¹² Ο Νέγρης τον προέτρεψε: *Περίμενε νὰ πάρωμεν τὸ Ναύπλιον καὶ ἔλα πάλι νὰ μεῖ ἰδῆς*. Βλ. *Λουκής Λάρας*, σ. 149 [= Βικέλας, *Άπαντα*, τόμ. Β', σ. 413].

¹³ *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμ. ΙΒ', Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1975, σσ. 258-260.

¹⁴ Σχετικά με το καθεστώς των Κυκλάδων και ειδικότερα της Σύρου επί Τουρκοκρατίας και της γαλλικής προστασίας της Σύρου, βλ. Τιμολέοντος Δ. Αμπελά, *Ιστορία της νήσου Σύρου από των αρχαιωτάτων χρόνων μέχρι των καθ' ημάς*, Εν Ερμουπόλει Σύρου, Τύποις Ρ. Πρίντζη 1874, σσ. 414-480. – Ιδιαίτερα για τους τελευταίους αιώνες της οθωμανικής κυριαρχίας, βλ. *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμ. ΙΑ', Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1975, σσ. 218-221.

αλλά προέρχονται από τη μαρτυρία αυτόπτη μάρτυρα γεγονότων και καταστάσεων, του ίδιου του πρωταγωνιστή στην πραγματική ιστορία, του Λουκά Ζίφου.

Η Μύκονος

Ας αρχίσουμε με τη Μύκονο: Ο Λουκός Λάρας και η οικογένειά του βρίσκονται στη Μύκονο, όχι γιατί ήταν αυτή ο προορισμός τους, όταν εγκατέλειπαν τη Χίο. Ο αρχικός προορισμός τους ήταν τα Ψαρά, αλλά δεν τους επιτράπη η αποβίβαση, γιατί υπήρχαν ήδη πολλοί πρόσφυγες εκεί. Το μόνο που αποκόμισαν από τα Ψαρά ήταν νερό, απαραίτητο για το ταξίδι τους προς τις Κυκλάδες. Ο αρχικός προορισμός στις Κυκλάδες πάλι ήταν μάλλον η Τήνος. Ο πλοίαρχος όμως πρότεινε να αποβιβάσει τους πρόσφυγες στη Μύκονο, γιατί στην Τήνο υπήρχαν ήδη πολλοί πρόσφυγες από τη Σμύρνη και τη Χίο και, εκτός αυτού, κυκλοφορούσε τύφος.

Ἡμεῖς δὲ ἐπηγαίνομεν ὅπου μᾶς ἔφερον. Τί πρὸς ἡμᾶς ἡ Τήνος ἢ ἡ Μύκονος; Λιμένα καταφυγῆς ἠθέλομεν, καὶ σκέπη φιλόξενον, ὑπὸ τὴν ὁποίαν νὰ κλίνωμεν τὴν κεφαλὴν καὶ Τούρκους πλησίον νὰ μὴ ἔχωμεν.¹⁵

Στη Μύκονο ο Λουκός και η οικογένειά του μένουν μερικές εβδομάδες και συντηρούνται με τα λίγα χρήματα που έχουν μαζί τους αλλά και με τη συμπαράσταση (φιλοξενία) των ντόπιων κατοίκων, γεγονός που δεν αποκρύπτεται από τον συγγραφέα.

Αἱ συγκινήσεις τοῦ διωγμοῦ καὶ τῆς σωτηρίας ἦσαν πρόσφατοι εἰσέτι, ἢ δὲ πρόθυμος τῶν Μυκονίων φιλοξενία καὶ τὰ ὀλίγα περισωθέντα χρήματα ἐξήρκουν πρὸς συντήρησίν μας.¹⁶

Ὅμως τα «ὀλίγα περισωθέντα χρήματα» εξαντλούνται και η οικογένεια του Λουκά αναζητά τρόπους εξεύρεσης πόρων. Ἐνα κιβώτιο με σκούφους, που είχε παραγγελθεί αλλά δεν είχε παραληφθεί, θα μπορούσε να βοηθήσει την κατάσταση με τη συνδρομή του Ἀγγλου υποπρόξενου της Μυκόνου. Αβέβαιη η εξέλιξη. Ο Λουκός, ωστόσο, προέβη σε όλες τις απαιτούμενες ενέργειες για να καταλήξει το κιβώτιο από τη Σμύρνη στη Μύκονο.

Μια άλλη λύση θα μπορούσε να είναι η αναζήτηση θέσης υπαλλήλων (γραμματικών) για τον πατέρα και τον γιο στην κυβέρνηση. Θα έπρεπε όμως να έχουν κάποιες συστάσεις. Ο Γεώργιος Μαυρογένης, που ζούσε στην

¹⁵ Λουκός Λάρας, σσ. 111-112 [= Βικέλας, Ἄπαντα, τόμ. Β', σ. 385].

¹⁶ Λουκός Λάρας, σ. 126 [= Βικέλας, Ἄπαντα, τόμ. Β', σ. 394].

Τήνο με την αδελφή του και ήταν παιδικός φίλος της μητέρας τού Λουκή, θα μπορούσε να δώσει τέτοιες συστάσεις (επιστολή), γιατί γνώριζε τον Θεόδωρο Νέγρη. Έτσι ο Λουκής ταξιδεύει στην Τήνο, για να πάρει συστατική επιστολή από τον Μαυρογένη.

Η Τήνος

Στην Τήνο ο Λουκής πρωτοπηγαίνει γι' αυτόν τον λόγο, τη συστατική επιστολή. Πριν πάει στο σπίτι του Μαυρογένη, αναγκάζεται να περάσει το βράδυ του μέσα σε ένα καφενείο. Η πρώτη εικόνα που μας μεταφέρει δίνει και μια αίσθηση του χαρακτήρα και του τρόπου ζωής των Τηνίων:

Έκει ἐπὶ τῆς πλατείας εἶδα καφενεῖον ἀνοικτόν. Ἐζήτησα καὶ ἔλαβα τὴν ἄδειαν νὰ διανυκτερεύσω ἐντὸς αὐτοῦ, καὶ κατέλαβα εἰς τὸ βάθος του μίαν σανίδα, ἀποτελοῦσαν κάθισμα, διὰ νὰ κοιμηθῶ. Ἀλλὰ ποῦ ὕπνος; Τὸ καφενεῖον ἐγέμισεν ἐντὸς ὀλίγου Τηνίων εὐθυμούντων, καὶ εἶχομεν ὅλην τὴν νύκτα μουσικὴν, ᾄσματα καὶ εὐωχίαν. [...] Ἐνθυμούμην τὰ δεινὰ μας ἀφ' ὅτου ἡ ἐπανάστασις ἐξερράγη καὶ ἠπόρουσαν πῶς εἶχον οὗτοι καρδίαν νὰ διασκεδάζωσιν!

Ἦτο ἄδικος βεβαίως ἡ κατ' αὐτῶν ὀργή μου, ἡ δὲ ἀπαίτησίς μου ὑπερβολικὴ. Ἡ Τήνος δὲν ἠδύνατο νὰ βλέπῃ τὰ πράγματα ὑπὸ τὴν ἰδίαν ὡς ἡ Χίος ἔποιψιν. Τοῦρκοι δὲν ἀπέβησαν οὐδ' ἦτο φόβος ν' ἀποβῶσι καὶ νὰ σφάζωσι καὶ νὰ ἐξανδραποδίσωσιν. Οἱ Τήνιοι ἔμενον ἀνενόχλητοι ἐπὶ τῆς νήσου των καὶ ἀντὶ ἐχθρικών στιφῶν ἔβλεπον περὶ αὐτοὺς ἐλευθέραν τὴν Ἑλλάδα. Ἦτο δ' εἰσέτι εἰς τῶν πρώτων ἐπιτυχιῶν τὴν ἀκμὴν ἡ ἐπανάστασις, καὶ ἐμεγαλοποιεῖ τοὺς θριάμβους της ἡ ζωηρὰ Ἑλληνικὴ φαντασία. Ἡ κατατρόπωσις τοῦ ἐπαναστατικοῦ εἰς Βλαχίαν κινήματος δὲν ἦτο εἰσέτι γνωστὴ, ἐνῶ δὲ ἡμεῖς ἐκρυπτόμεθα καὶ ἐτρέμομεν εἰς Χίον, ἐκεῖ εἰς Τήνον ἐπιστεύετο ὅτι κατῆρχετο ἐξ ἄρκτου τροπαιοῦχος ὁ Ὑψηλάντης καὶ ὅτι ὁ θρόνος τοῦ Σουλτάνου κατέπιπτεν. Ἦτο γενικὴ ἡ πεποιθήσις ὅτι ἐντὸς ὀλίγου θὰ πάρωμεν τὴν Πόλιν!" Ὅστε οἱ Τήνιοι ἠδύνατο νὰ πιστεύωσιν ὅτι ἔχουν λόγους νὰ εὐθυμῶσι. Καὶ ἀντήχει ἐντὸς τοῦ καφενείου ἡ βοή ᾠμάτων πατριωτικῶν, τὰ ὅποια ἐποίκιλλε κάποτε ἡ λύρα των εἰς τρυφερώτερον ρυθμὸν τονιζομένη.

Ἀλλ' ἐκτὸς τούτου... διότι ἐπὶ τέλους δὲν ἐκοιμῶντο ἐπὶ ρόδων καὶ οἱ Τήνιοι, –ἐκτὸς τούτου, δὲν δύναται νὰ θρηνηῖ αἰωνίως ὁ ἄνθρωπος.¹⁷

Αργότερα, όταν πλέον εγκαταστάθηκε ο Λουκής στη Σύρο, και οι πρώτοι οικιστές της Σύρου, παρά τις δυσκολίες που αντιμετώπισαν, αισθάνονταν έντονη την ανάγκη για διασκέδαση, κατάλαβε πολύ καλύτερα τη συμπεριφορά των Τηνίων εκείνου του καφενείου, τη διάθεσή τους για διασκέδαση. Γράφει:

Βραδύτερον, ὅτε οἱ πλείστοι τῶν προσφύγων Χίων συνελθόντες ἠρχίσαμεν ν' ανεγείρωμεν τὰς πρώτας καλύβας αἵτινες ἐσχημάτισαν τὴν Ἐρμούπολιν, ἐνῶ ἐξηκολούθει ὁ πόλεμος ἔτι καὶ μᾶς ἐμάστιζεν ἡ πενία, κατέλαβεν ὅλους ἡμᾶς ἡ ἀνάγκη τοῦ γέλωτος καὶ τῆς εὐθυμίας, καὶ ἐνεθρονίσθη ἡ φαιδρότης ἐν μέσῳ τῆς κοινότητος

¹⁷ Λουκῆς Λάρας, σσ. 131-134 [= Βικέλας, Ἄπαντα, τόμ. Β', σ. 398].

ἐκείνης τῶν δυστυχῶν. Ποτέ, καθ' ὄλην τοῦ βίου μου τὴν διάρκειαν, δὲν ἐνθυμοῦμαι ζωηροτέραν περίοδον διασκεδάσεων ἢ τὰ πρῶτα ἐκείνα ἔτη τῆς ἐν Σύρῳ διαμονῆς. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἤμην εἰς τῆς νεότητος τὸ ἄνθος τότε. Ἄλλ' οὐχ ἦττον, ἐνθυμοῦμαι καὶ τοὺς γέροντας μετὰ τῶν νέων συνευθυμοῦντας.¹⁸

Ο Μαυρογένης και η αδελφή του τον υποδέχονται εγκάρδια, ως γιο της φίλης τους, και φυσικά του δίνουν συστατική επιστολή. Εντέχνως ο Βικέλας αποσιωπά το όνομα της αδελφής του Μαυρογένη, προκειμένου να το συνδέσει με τη Μαντώ Μαυρογένους, ενώ στο κείμενο του Ζίφου ονομάζεται Μαρουσώ.

Ταξίδι με ιστιοφόρο στις Σπέτσες

Από τη Μύκονο αποπλέει η οικογένεια, προκειμένου να μεταβεί στο Άργος, όπου ήταν η έδρα της κυβέρνησης, και να ζητήσει ο Λουκής εργασία γραφείου από τον Νέγρη, που, όπως είπαμε πιο πάνω, ήταν Αρχιγραμματέας της Επικρατείας και Μινίστρος των Εξωτερικών Υποθέσεων. Η αναχώρησή τους δίνει την ευκαιρία στον συγγραφέα να αναφερθεί και στα μέσα συγκοινωνίας της εποχής της Επανάστασης και στις δυσκολίες τους. Έχουν περάσει άλλωστε γύρω στα πενήντα επτά χρόνια από τότε που η οικογένεια του Λουκή επιχείρησε το ταξίδι στις Σπέτσες ως την εποχή που ο Βικέλας γράφει το αφήγημά του. Γράφει ο Βικέλας:

Ὅποια ἦσαν κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν τὰ ταξείδια δὲν γνωρίζουν οἱ παιδιόθεν συνειθίσαντες διὰ τοῦ ἀτμοῦ νὰ διατρέχωσιν γῆν καὶ θαλάσσας. Μόνον ἐπὶ τοῦ Αἰγαίου πελάγους μας, ὁ μὴ δυνάμενος νὰ περιμένῃ ἐπὶ δεκαπέντε ἡμέρας τὸ ἀτμόπλοιο, ἀναγκάζεται, καὶ σήμερον ἔτι, νὰ ἐκτίθεται εἰς περιπλανήσεις ὁμοίας πρὸς τὰς τοῦ Ὀδυσσεῶς καὶ τῶν συντρόφων του. Ἄλλ' ἐπὶ τέλους, σήμερον, καὶ τῆς μᾶλλον ἀποκέντρο νήσου ὁ κάτοικος δὲν εἶναι τῶν ἀνέμων αἰώνιος δούλος. Ἄν ἔχη τὴν ὑπομονὴν, τὸ ἀτμόπλοιο θὰ ἔλθῃ. Τότε ἀτμόπλοιο δὲν ἐγνωρίζετο. Ὁ οὐρανὸς μας δὲν εἶχεν εἰσέτι ὄσφρανθῆ γαιανθράκων καπνόν, τὰ δὲ κύματά μας ἦσαν παρθένα ἀπὸ πυροσκάφου μαστίγωσιν.

Ὁ ἄνεμος ἔπνεεν οὖριος, ὅτε ἀπεπλεύσαμεν ἐκ Μυκόνου, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἔπεσε, καὶ ἐπῆλθε παντελής νηνεμία. Ἐπὶ ὥρας καὶ ὥρας ἐβλέπομεν ἀκινήτους ἐνώπιόν μας τῆς Σύρου τοὺς βράχους, μόλις διὰ δύο βαρειῶν κωπῶν κινοῦντες ἀνεπαισθήτως τὸ βαρὺ σκάφος μας. Ἐπὶ τέλους μετὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου ἠγέρθη ὁ ἄνεμος καὶ τὰ ιστία ἐρρυτιδώθησαν ἄλλ' ἔπνεεν ἐκ Νότου καὶ μᾶς ὤθησε πρὸς τὴν Ἄνδρον, ὅλην δὲ τὴν νύκτα ἐλοξοδρομήσαμεν προσπαθοῦντες νὰ πῆσωμεν ὑπὸ τὸ Σούνιον. Τὴν ἐπιούσαν κατωρθώσαμεν μετὰ κόπου νὰ προσωρμισθῶμεν εἰς Πειραιᾶ πρὸς προμήθειαν ὕδατος.¹⁹

¹⁸ Λουκῆς Λάρας, σ. 135 [= Βικέλας, Ἄπαντα, τόμ. Β', σ. 401].

¹⁹ Λουκῆς Λάρας, σσ. 139-140 [= Βικέλας, Ἄπαντα, τόμ. Β', σ. 405].

Πληρέστερη εικόνα της Τήνου δίνει ο συγγραφέας, όταν ο Λουκής βρίσκεται στις Σπέτσες και, λόγω του θανάτου τού πατέρα του, αναλαμβάνει αυτός τις ευθύνες της οικογένειας. Ενηλικιώνεται οικογενειακά, θα μπορούσαμε να πούμε. Βρίσκεται σε ένα σχετικά εύκολο δίλημμα: Να μείνει στις Σπέτσες ή να φύγει; Ο κίνδυνος από τον τουρκικό στόλο και η σκληρότητα της ζωής στις Σπέτσες του υπαγορεύουν εύκολα τη λύση.

Δὲν ἦσαν αἱ Σπέτσαι ὁ ἀρμόδιος δι' ἐμὲ τόπος. Τὸ ἐμπόριον ἀπαιτεῖ τάξιν καὶ ἀσφάλειάν τινα καὶ ἡσυχίαν. Ἀλλὰ πῶς ἦτο δυνατόν νὰ ἐπικρατῶσι τὰ στοιχεῖα ταῦτα τῆς κοινωνικῆς εὐημερίας ἐπὶ τῆς ἡρωικῆς ἐκείνης νήσου, ἐνόσω οἱ πολῖταί τῆς θυσιάζοντες καὶ ζῶν καὶ περιουσίαν εἰς τὴν ἄνισον κατὰ τοῦ ἐχθροῦ πάλιν, ἀπέκτων ἐξ ἀνάγκης ὡς ἕξεις τὴν περιφρόνησιν τῆς ζωῆς, τὴν ὑπερίσχυσιν τῆς βίας καὶ τὴν αὐτοδικίαν;²⁰

Και πιο κάτω τα στοιχεία του χαρακτήρα των Τηνίων και του τρόπου ζωής τους καθώς και το πιο φιλικό περιβάλλον, λόγω του Μαυρογένη και συμπατριωτών του, παίζουν τον ρόλο τους στην επιλογή της Τήνου, και όχι των Σπετσών ή της Μυκόνου, για την εγκατάσταση της οικογένειάς του:

Ὁ φόνος τοῦ Ραγουζαίου ἐκείνου [ένας φόνος μπροστά στα μάτια του στις Σπέτσες] ἐνίκησε πάντα ἀπομένοντα δισταγμὸν μου ὡς πρὸς τῆς ἀναχωρήσεως τὸ ζήτημα. Ἀπεφάσισα ὀριστικῶς νὰ ἐπιστρέψωμεν εἰς Τήνον. Ἐκεῖ οἱ κάτοικοι ἦσαν ὀλιγώτερον πολεμικοί, τὰ ἦθη ἡμερώτερα καὶ εὐκολώτερος ὁ βίος, χάρις δὲ εἰς τὸν Μαυρογένην καὶ εἰς τοὺς πολλοὺς ἐκ Χίου πρόσφυγας, ἡδυνάμην νὰ θεωρῶμαι ὀλιγώτερον ξένος εἰς Τήνον ἢ ἀλλαχοῦ.²¹

²⁰ Λουκής Λάρας, σ. 162 [= Βικέλας, Ἐπαντα, τόμ. Β´, σ. 423].

²¹ Λουκής Λάρας, σ. 163 [= Βικέλας, Ἐπαντα, τόμ. Β´, σ. 424].

Στην Τήνο πραγματοποιείται και η κοινωνική, θα λέγαμε, ενηλικίωση του Λουκή. Με ποιον τρόπο; Συμμετέχει μαζί με άλλους σε επεισόδιο κατά των Τούρκων και μάλιστα στη χρήση ενός κανονιού προς εκφοβισμό τους.

Ἄλλως ἤμεθα ἡσυχιοὶ ἐπὶ τῆς νήσου, οὐδ' ἐτάραττον ὡς ἄλλοτε τὰς σκέψεις μου τῶν Τούρκων φόβοι ἢ τοῦ πολέμου ἢ ταραχῆ. Μόνον μίαν ἡμέραν, κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Ὀκτωβρίου, ἐνόμισα ὅτι ἦλθε καὶ τῆς Τήνου ἢ σειρὰ καὶ ὅτι μᾶς καλύπτουν ἐκ νέου αἱ μαῦραι πτέρυγες τοῦ Ὀλέθρου. Ἀλλ' ἔζων ἤδη ἐντὸς ἀνδρικοτέρας ἀτμοσφαιράς, τὸ δὲ φρόνημά μου ἐνισχύετο διὰ τοῦ παραδείγματος τῶν ἄλλων, καὶ ἀντὶ νὰ σκέπτομαι περὶ φυγῆς ἠτοιμάσθην κ' ἐγὼ εἰς ἀντίστασιν καὶ εἰς πόλεμον.

Διότι ἡ θάλασσα μεταξὺ τῆς Σύρου καὶ Μυκόνου ἐκαλύφθη ὑπὸ πλοίων Τουρκικῶν, κρατουμένων ἐπὶ ὥρας ἐκεῖ ὑπὸ παντελοῦς νηνεμίας. Καὶ εἶδομεν τὰς λέμβους ἐνὸς τῶν πλοίων διευθυνομένας πρὸς τὰ παράλια τῆς Μυκόνου καὶ ἠκούσαμεν πυροβολισμούς, ἐν μέσῳ δὲ τοῦ καπνοῦ διεκρίναμεν ἐπιστρεφούσας πρὸς τὸ πλοῖον τὰς λέμβους. Τὰ προοίμια ταῦτα ἐφαίνοντο ἐπαπειλοῦντα ἀπόβασιν καὶ προσβολὴν ἐκ τοῦ στόλου. Ἦρchiσε λοιπὸν κωδωνοκρουσία εἰς τὴν Τήνον καὶ συνέρρεον ὠπλισμένοι οἱ κάτοικοι, ἔσυρα δὲ κ' ἐγὼ μετὰ τῶν λοιπῶν ἐν παλαιὸν κανόνιον, τὸ ὁποῖον ἐστήσαμεν ἐπὶ λόφου προέχοντος, τοῦ Πασᾶ Ἄκρωτήρι λεγομένου. Ἀλλὰ σφαίρας δὲν εἶχομεν καὶ ἐκαίομεν πυρίτιδα μόνην, ἀπειλοῦντες δῆθεν ἢ προκαλοῦντες τοὺς Τούρκους. Ἐγὼ δὲ ἐπὶ τοῦ λόφου, ὑπηρέτης τοῦ θαύματος, ἀκούων τοὺς κενοὺς κανονιοβολισμούς καὶ βλέπων τὰ Τουρκικὰ πλοῖα, ἐνθυμούμην τὰς περιπετείας τῆς ἐκ Χίου φυγῆς κ' ἐπερίμενα μ' ἐσφιγμένην καρδίαν τὸ ἀποβησόμενον.

Εὐτυχῶς δὲν ἐτέθη εἰς μεγαλειτέραν δοκιμασίαν τῶν Τηνίων ἢ σταθερότης. Ὁ Πασᾶς δὲν μᾶς ἔλαβεν εἰς σημείωσιν, οὐδὲ τοὺς Μυκόνιους ἀπεπειράθη νὰ τιμωρήσῃ, καίτοι φονεύσαντας πολλοὺς τῶν εἰς τὰς λέμβους ἀποκρουσθέντων ναυτῶν, ἀλλ' ὠφελήθεις τοῦ ἐπιπνεύσαντος ἀνέμου, ἀπεμακρύνθη τῶν νήσων μας.²²

Ἐκτοτε δὲν ἐταράχθημεν οὐδαμῶς, ἠδυνάμεθα δὲ νὰ λησμονήσωμεν ὅτι εὕρισκόμεθα ἐντὸς τοῦ κύκλου τοῦ πολέμου, ἄνευ τῆς συνεχοῦς ἀντιλήψεως τῶν συμβάντων αὐτοῦ. Ὅτε πρὸ πάντων ἐμάθομεν τῆς Τουρκικῆς ναυαρχίδος τὴν τυρπὸλῆσιν καὶ τοῦ ἐχθρικοῦ στόλου τὴν ἦτταν, ἐνθουσιασμός ἄκρατος κατέλαβε πάντας ἡμᾶς τοὺς πρόσφυγας, ἰδόντας εἰς τοῦ Κανάρη τὸ κατόρθωμα τὴν ἐκδίκησιν τῆς καταστροφῆς τῆς Χίου. Καὶ τοῦ Δράμαλη ἢ κατατρόπως εἰς τὰ Δερβενάκια, καὶ ἡ λύσις τῆς πρώτης τοῦ Μεσολογγίου πολιορκίας, καὶ ὅλοι οἱ ἀλλεπάλληλοι θρίαμβοι τῶν πρώτων τῆς Ἐπαναστάσεως ἐτῶν ἀνεπτέρουν τὰς ἐλπίδας καὶ ἐστερέονον τὰς πεποιθήσεις μας. Δὲν εἶχον εἰσέτι καταστραφῆ τὰ Ψαρὰ καὶ ἡ Κάσος, δὲν εἶχεν ἀρχίσει διὰ τῆς Κρήτης τοῦ Μεχμέτ Ἀλή ἡ ἐπέμβασις, δὲν εἶχεν ἀλωθῆ τὸ ἥρωικὸν Μεσολόγγιον, οὐδ' εἶχον εἰσέτι ἀναφυῆ οἱ ἐμφύλιοι σπαραγμοὶ καὶ αἱ ἀνόσιοι τῶν Ἑλλήνων ἀλληλομαχίαι.²³

²² Αναφέρεται στην απόπειρα απόβασης τουρκικού στρατού στη Μύκονο κατά την επιστροφή του τουρκικού στόλου στα Στενά, στις αρχές Οκτωβρίου 1822. Κατά τη διέλευση του στόλου ανάμεσα στη Μύκονο και στη Νάξο αποβιβάστηκαν περίπου 100 Αλγερινοί. Οι Μυκόνιοι σκότωσαν μερικούς από αυτούς και υποχρέωσαν τους υπόλοιπους να επιβιβαστούν και πάλι στα πλοία και να συνεχίσουν την πορεία τους. Η διέλευση του στόλου έγινε προφανώς αντιληπτή και στην Τήνο. Περισσότερα βλ. *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμ. ΙΒ', Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1975, σ. 281.

²³ *Λουκῆς Λάρας*, σσ. 179-182 [= Βικέλας, Ἄπαντα, τόμ. Β', σσ. 436-437].

Μας δίνει και μια άλλη πλευρά της ζωής στην Τήνο ο Βικέλας. Πρόκειται για εθιμικό εμπορικό δίκαιο: Οι έμποροι είχαν το δικαίωμα να πωλούν τα εμπορεύματά τους στην αγορά στη λιανική και μετά από τρεις μέρες να τα διαπραγματεύονται με άλλους εμπόρους.

Εἰς Τήνον εἶχε τότε νομιμοποιηθῆ τὸ ἔθιμον νὰ πωλῶνται τὰ φαγώσιμα ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας δημοσίως εἰς τὴν ἀγορὰν, ὅπως προμηθεύηται ἐξ αὐτῶν ὁ λαός, μετὰ ταῦτα δὲ ἐπετρέπετο ἡ μεταξὺ ἐμπόρων διαπραγματεύσεις τῶν περισσευόντων.²⁴

Έτσι ο Λουκῆς βρίσκει έδαφος για να αναπτύξει το εμπορικό του δαιμόνιο και τις εμπορικές δραστηριότητές του στην αγορά της Τήνου με διάφορα προϊόντα. Προϊόντα τα οποία αγοράζει στο λιμάνι της Σύρου, από πλοία που αράζουν εκεί, και τα μεταφέρει στην Τήνο προς πώληση. Παστά ψάρια στην αρχή, ελαιόλαδο, χαβιάρι, σαπούνια και άλλα στη συνέχεια.

Έντὸς δύο ἡμερῶν ἐξεπώλησα τοὺς ἰχθῦς μου ἀπολαύσας εἴκοσι τοῖς ἑκατὸν ὠφέλειαν. Νέα εἰς Σύρον ἐκδρομῆ. Έπανήλθα μ' ελαιόλαδον, τὸ ὁποῖον ἐπώλησα μὲ ὀκτῶ τοῖς ἑκατὸν κέρδος, μετὰ δὲ τὸ ελαιόλαδον ἠγόρασα καὶ μετεπώλησα χαβιάρι μετὰ τῆς αὐτῆς ἐπιτυχίας καὶ ἐξηκολούθουν οὕτω δραστηρίως ἐργαζόμενος.²⁵

Σύρος

«Νέα εἰς Σύρον ἐκδρομῆ», λοιπόν. Με τέτοιες εκδρομές στη Σύρο διεξαγόταν το εμπόριο. Επρόκειτο για ένα ασφαλές λιμάνι, όχι μόνο λόγω της πολιτικής θέσης της Σύρου (υπό την προστασία της Γαλλίας), αλλά και γιατί μπορούσε να υποδεχθεί μεγάλα πλοία, όπως αυτά που μετέφεραν εμπορεύματα από τη Ρωσία.²⁶

Ο συγγραφέας του Λουκῆ Λάρα γνωρίζει καλά την Ερμούπολη και τη Σύρο. Όχι μόνο γιατί γεννήθηκε εκεί, αλλά φοίτησε για ένα χρόνο περίπου στο Λύκειο του Ευαγγελίδη και, φυσικά, την επισκέφθηκε και αργότερα. Τη χρησιμοποιεί άλλωστε ως σκηνικό και σε διηγήματά του, όπως «Η άσχημη αδελφή» και «Ο Φίλιππος Μάρθας». Γνώρισε όμως τη Σύρο και την Ερμούπολη όπως είχε διαμορφωθεί ήδη μετά την πρώτη δεκαπενταετία από την Επανάσταση. Στον Λουκῆ Λάρα αναφέρεται στη Σύρο των πρώτων επαναστατικών χρόνων, που είναι υπό την προστασία της Γαλλίας και το λιμάνι της προσφέρεται μεν για μεγάλα πλοία, αλλά δεν έχει παρά ένα εκκλησάκι τρεις τέσσερις αποθήκες και ένα φτωχικό καφενείο με πλείστες λειτουργίες (ξενοδοχείο, γραφείο,

²⁴ Λουκῆς Λάρας, σσ. 168-169 [= Βικέλας, Άπαντα, τόμ. Β΄, σ. 427].

²⁵ Λουκῆς Λάρας, σ. 173 [= Βικέλας, Άπαντα, τόμ. Β΄, σ. 431].

²⁶ Για τη σημασία του λιμανιού της Σύρου βλ. Ανδρέα Θεοδ. Δρακάκη, *Ιστορία του οικισμού της Ερμούπολεως (Σύρας)*, τόμ. Α΄, Αθήνα 1979 (Επανάδοση: Σύρος 2000), σσ. 214-307.

χρηματιστήριο). Την εικόνα αυτή τη δανείζεται από το κείμενο του Ζίφου. Αναφέρεται στη Σύρο, όταν ο Λουκής έχει παραλάβει τα 5.000 γρόσια από την πώληση των σκούφων, οι οποίοι, κατά την απουσία του στις Σπέτσες και στο Άργος, είχαν μεταφερθεί από τη Σμύρνη, ανέλπιστα, στην Τήνο και πουλήθηκαν από τον Άγγλο υποπρόξενο της Τήνου. Αυτό το ποσό αποτέλεσε τη μαγιά για την ανάπτυξη των εμπορικών του δραστηριοτήτων:

Ἐτρεξα πρὸς τὴν μητέρα μου νὰ διακοινώσω τὴν καλὴν μας ταύτην τύχην, ἐπέδειξα τὸν θησαυρόν μου, ἐζήτησα τὴν εὐχὴν της καὶ πλήρης ἐλπίδων καὶ σχεδίων μετέβην μετὰ δύο ἡμέρας εἰς Σύρον.

Εἰς Τήνον δι' ἔλλειψιν λιμένος δὲν ἤρχοντο μεγάλα πλοῖα, ἀλλ' ὑπήγαινον εἰς Σύρον, τῆς ὁποίας ὁ λιμὴν ἔθεωρεῖτο καὶ ὑπὸ τῶν Τούρκων οὐδέτερος. Οἱ δυτικοὶ τῆς νήσου κάτοικοι δὲν συμμετέσχον τῆς ἐπαναστάσεως, οὐδ' ἀνεγνώριζον αὐτήν, ἐπὶ δὲ τοῦ σχηματίζοντος τὴν πόλιν των κώνου ἐκυμάτιζεν ἡ λευκὴ τῆς Γαλλίας σημαία, ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς ὁποίας εἶχον τεθεῖ.

Ὁ πληθυσμὸς τῆς Σύρου περιωρίζετο τότε ἐντὸς τῆς ἀποτόμου ἐκείνης καὶ πενιχρὰς κορυφῆς. Καθ' ὄλην τὴν ἔκτασιν, τὴν ὁποίαν σήμερον καλύπτει ἡ πλουσία Ἐρμούπολις, δὲν ἔβλεπες ἢ βράχους γυμνοῦς. Μόνον ἐκεῖ ὅπου σήμερον, ἐπὶ λιθοστρώτου πλατείας, παιανίζει ἡ μουσικὴ καὶ σύρουν αἱ κυρίαὶ τὰς μεταξωτὰς οὐράς των, κῆποι τινες καὶ ὀλίγα δένδρα ἐμαρτύρουν τῶν πτωχῶν κατοίκων τὴν φιλοπονίαν. Ἐν ἐκκλησίδιον δυτικὸν καὶ τρεῖς ἢ τέσσαρες ἀποθήκαι διὰ τοὺς οἴνους ἦσαν τὰ μόνα ἐπὶ τῆς ἀκτῆς κτίρια. Πλησίον αὐτῶν, ἐπὶ τοῦ αἰγιαλοῦ, εἶχε νεωστὶ οἰκοδομηθῆ πενιχρὸν καφενεῖον, χρησιμεῖον καὶ ὡς ξενοδοχεῖον, καὶ ὡς γραφεῖον καὶ ὡς χρηματιστήριον. Ὅλιγον δὲ μακρύτερα, ἐκεῖ ὅπου σήμερον ναυπηγοῦνται πλοῖα καὶ ἀκούεται ὁ εὐρυθμὸς τῆς σφύρας κρότος, κετέκειτο τότε, παρὰ τὸν ἔρημον αἰγιαλόν, σκάφος ναυαγήσαντος πλοίου.

Τοιαύτη ἦτο ἡ Σύρος ὅτε πρώτην φορὰν δύο ἢ τρεῖς ἄλλοι Χῖοι καὶ ἐγώ, πρόδρομοι τῆς μελλούσης ἐμπορικῆς τῆς νήσου ἐπιδόσεως, ἐμένομεν ἐντὸς τοῦ μοναδικοῦ ἐπὶ τῆς ἀκτῆς καφενεῖου προσδοκῶντες ἄφιξιν πλοίου φέροντος ἐμπορεῦματα.²⁷

Εἶναι ο Λουκής, ο Λουκάς Ζίφος, δηλαδή, από τους πρώτους οικιστές της Σύρου, σύμφωνα με την αυτοβιογραφία του Ζίφου. Αν και δεν αναφέρεται ακριβώς η χρονολογία, πρέπει από την Τήνο να μετεγκαταστάθηκε οικογενειακώς στη Σύρο στα τέλη του 1823 ή στις αρχές του 1824. Το όνομά του δεν φαίνεται, βέβαια, στους καταλόγους των πρώτων οικιστών, αν και υπάρχει το επώνυμο Τζίφος. Λουκάς Τζίφος, πάντως, αναφέρεται σε κατάλογο δημοτών που εγκαταστάθηκαν στη Σύρο στη δεκαετία 1831-1840, με αριθμό Δημοτολογίου 2.389, σύμφωνα με τον Δημήτρη Βαρθαλίτη, που τον δημοσιεύει στα *Συριανά Γράμματα*.²⁸ Προφανώς πρόκειται για τον Λουκά Ζίφο (ή Τζίφο), ο οποίος, για κάποιον λόγο δεν εγγράφηκε κατά τον χρόνο που

²⁷ Λουκής Λάρας, σσ. 166-168 [= Βικέλας, Ἄπαντα, τόμ. Β', σσ. 425-427].

²⁸ Δημήτρης Βαρθαλίτης, «Δημότες που εγκαταστάθηκαν στη Σύρα τη δεκαετία 1831-1840», *Συριανά Γράμματα*, τχ. 8, περίοδος Β', Δεκ. 2020, σ. 437.

εγκαταστάθηκε στη Σύρο. Αναφέρεται μάλιστα ότι τον όρκο του Δημότη τον έδωσε στο Προξενείο του Λονδίνου, όπου βρισκόταν πλέον το 1837, και όπου σταδιοδρόμησε ως έμπορος.

Ειρηνική, λοιπόν, η ατμόσφαιρα στα τρία αυτά νησιά, Σύρο, Τήνο, Μύκονο, πρόσφορη για την ανάπτυξη του εμπορίου. Αυτή είναι ίσως και η μεγάλη τους προσφορά. Γιατί ένας Αγώνας, με τα χαρακτηριστικά της Ελληνικής Επανάστασης του 1821, έχει ανάγκη από ήρωες στα πεδία των μαχών, αναμφισβήτητα. Όχι όμως μόνο αυτό. Έχει και άλλες ανάγκες και μία από αυτές είναι και το «απάγκειο», όπου θα βρει καταφύγιο ο πρόσφυγας, ο ασθενής,²⁹ όπου θα βρει τρόπους να επιβιώσει αυτός που δεν έχει στον ήλιο μοίρα. Αυτές τις ευκαιρίες τις βρήκαν οι πρόσφυγες της Χίου, της Σμύρνης, των Κυδωνιών, της Κάσου, των Ψαρών και άλλων τόπων στα νησιά αυτά και κυρίως στη Σύρο. Ο Λουκής Λάρας, χωρίς υψηλά ιδανικά, χωρίς το ηρωικό πνεύμα των αγωνιστών της Επανάστασης, είναι ένας από αυτούς. Η δράση τους και η προσφορά τους έχουν ερευνηθεί, αλλά θεωρώ ότι είναι ένα θέμα που δεν εξαντλείται εύκολα.

²⁹ Αξίζει να αναφερθεί εδώ η προσφορά του Νοσοκομείου Σύρου καθώς σ' αυτό έτυχαν περίθαλψης, εκτός των άλλων, και αγωνιστές της Επανάστασης και φιλέλληνες, ενώ γιατροί από το Νοσοκομείο της Σύρου καλούνταν να προσφέρουν τις υπηρεσίες τους σε πολλές επαναστατημένες περιοχές. Περισσότερα βλ. στο έργο (διδασκαρική διατριβή) του Δημάρχου Σύρου – Ερμούπολης, Νικολάου Εμμ. Λειβαδάρα, *Όταν μεγαλοουργούσαν οι Έλληνες. Το πρώτο νοσοκομείο της Ελλάδας. Ερμούπολη Σύρου 1825*. Έκδοση Δήμου Σύρου – Ερμούπολης 2017, σσ. 12, 29, 97 κ.α.

Βιβλιογραφία

- Ἀμπελᾶς Τιμολέων Δ., *Ἱστορία τῆς νήσου Σύρου ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς*, Ἐν Ἐρμουπόλει Σύρου, Τύποις Ρ. Πρίντεζη 1874.
- Βαρθαλίτης Δημήτρης, «Δημότες που εγκαταστάθηκαν στη Σύρα τη δεκαετία 1831-1840», *Συριανά Γράμματα*, τχ. 8, περίοδος Β', Δεκ. 2020.
- Βικέλας Δημήτριος, *Ἄπαντα*, τόμ. Α' -Η'. Ἐπιμέλεια: Ἄλκης Ἀγγέλου, ΣΩΒ, Ἀθῆναι 1997.
- Βικέλας Δημήτριος, *Λουκῆς Λάρας*. Ἐπιμέλεια: Μαριάννα Δήτσα [Νέα Ἑλληνική Βιβλιοθήκη], Ἐρμῆς, Ἀθήνα 1991.
- Δρακάκης Ἀνδρέας Θεοδ., *Ἱστορία τοῦ οἰκισμοῦ τῆς Ἐρμουπόλεως (Σύρας)*, τόμ. Α', Ἀθῆναι 1979 (Ἐπανέκδοση: Σύρος 2000).
- *Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους*, τόμ. ΙΑ', Ἐκδοτική Ἀθηνῶν, Ἀθήνα 1975.
- *Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους*, τόμ. ΙΒ', Ἐκδοτική Ἀθηνῶν, Ἀθήνα 1975.
- Κωνσταντέλλιας Χαράλαμπος Α., *Δημήτριος Βικέλας. Ἄτυπος πρεσβευτὴς τῶν ἐθνικῶν θεμάτων καὶ τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων*. (Μὲ βάση ἄγνωστες ἀρχειακὲς πηγές.) Διδακτορική Διατριβή. Σύλλογος πρὸς διάδοσιν Ὠφελίμων Βιβλίων (ΣΩΒ), Ἀθῆναι 2018.
- Λειβαδάρας Νικόλαος Εμμ., *Ὅταν μεγαλουργούσαν οἱ Ἕλληνες. Το πρῶτο νοσοκομεῖο τῆς Ελλάδας. Ἐρμούπολη Σύρου 1825*. Ἐκδοση Δήμου Σύρου – Ἐρμούπολης 2017.
- Οἰκονόμος Ἀλέξανδρος Ἀρ., *Τρεῖς ἄνθρωποι. Συμβολὴ εἰς τὴν Ἱστορίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ (1780-1935)*. Τόμος Δεύτερος. Δημήτριος Μ. Βικέλας, ΣΩΒ, Ἀθῆναι 2008 (Α' ανατύπωση). Πρώτη ἔκδοση: Ἑλληνική Ἐκδοτική Ἐταιρεία (1953).